PEDAGOGIK KONFLIKTOLOGIYA: PEDAGOGIK JAMOA, O‘QITUVCHI VA O‘QUVCHILAR JAMOASI, O‘QITUVCHILAR VA OTA-ONALAR JAMOASI O‘RTASIDA UCHRAYDIGAN NIZOLAR VA ULARNI OLDINI OLISHDA O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK ODOBI, MADANIYATI HAMDA BILIMI

Abdulloyev Javohir Abdukamol o’g’li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Pedagogika” kafedrasi o’qituvchisi

Rustamova Ezoza Azimjon qizi

Muhammedova Mehriniso Mehriddin qizi

Jamiliva Dildora Latif qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Tiflopedagogika yo‘nalishi 2-kurs talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik muhit nizolari tizimli yondashuv asosida tahlil qilinadi. Uch turdagi nizolar (pedagogik jamoa ichidagi, o‘qituvchi-o‘quvchi va o‘qituvchi-ota-ona) o‘zaro bog‘liq tizim sifatida ko‘rib chiqiladi. Ularning sabablari, oqibatlari va oldini olish mexanizmlari o‘qituvchining pedagogik odobi, madaniyati va bilimi markaziy integratsion omil sifatida ochib beriladi. O‘zbekiston ta’lim tizimi sharoitida amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik konfliktologiya, nizolar tizimi, o‘zaro bog‘liqlik, o‘qituvchi odobi, muloqot madaniyati, preventiv tizim.

Abstract: In this article, conflicts in the pedagogical environment are analyzed on the basis of a systematic approach. Three types of conflicts (within the pedagogical team, teacher-student, and teacher-parent) are examined as an interconnected system. Their causes, consequences, and prevention mechanisms are revealed with the teacher’s pedagogical ethics, culture, and knowledge serving as the central integrating factor. Practical recommendations are provided in the context of Uzbekistan’s education system.

Keywords: pedagogical conflictology, conflict system, interrelation, teacher ethics, communication culture, preventive system.

KIRISH

Pedagogik muhit – bu o‘zaro bog‘liq sub’yektlar (o‘qituvchi, o‘quvchi, ota-ona, rahbariyat) tizimi bo‘lib, unda nizolar tabiiy ravishda yuzaga keladi. Pedagogik konfliktologiya ana shu tizimni o‘rganadi, nizolarning paydo bo‘lishi, rivojlanishi va oldini olishni ilmiy asosda tahlil qiladi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (O‘RQ-637-son, 23.09.2020) ta’lim sohasidagi munosabatlarni tartibga solishni asosiy maqsad qilib qo‘ygan

bo‘lib, o‘qituvchi, o‘quvchi va ota-ona o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, ta’lim jarayonining barqarorligini ta’minlashni belgilaydi. Shuningdek, “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi Qonun (O‘RQ-901-son, 01.02.2024) pedagogik etika qoidalarini pedagog o‘z kasbiy majburiyatlarini bajarishining sifat ko‘rsatkichi va mehnat intizomi mezoni sifatida belgilab, o‘qituvchining odobi va madaniyatini nizolarni oldini olishning huquqiy asosiga aylantiradi. Prezident Sh.M.Mirziyoyevning ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirishga bag‘ishlangan farmonlari va videoselektor yig‘ilishlarida maktabni mahallaning madaniy-intellektual markazi sifatida ko‘rish, oila bilan hamkorlikni kuchaytirish va o‘qituvchi obro‘sini oshirish alohida ta’kidlangan.

ASOSIY QISM

Zamonaviy sharoitda (raqamli ta’lim, stress va oilaviy muammolar) bu nizolar ko‘payib, ta’lim sifatiga ta’sir qilmoqda. Tizimli yondashuv shuni ko‘rsatadiki, bitta turdagi nizo ikkinchisiga o‘tishi mumkin: masalan, o‘qituvchilar jamoasidagi kelishmovchilik o‘quvchi bilan munosabatlarga, keyin esa ota-ona bilan ziddiyatga olib keladi. Shu bois maqolaning maqsadi – nizolarni alohida emas, balki yagona tizim sifatida ko‘rib chiqish va ularni oldini olishda o‘qituvchining pedagogik odobi, madaniyati va bilimi integratsion vosita ekanligini isbotlashdir.

Pedagogik nizolar biri-biriga tizimli bog‘liq bo‘lgan uch asosiy turga bo‘linadi. Birinchidan, pedagogik jamoa ichidagi nizolar (o‘qituvchilar o‘rtasida, o‘qituvchi-rahbariyat) asosiy “ichki” ziddiyatni tashkil etadi. Ular metodika, yuklama yoki baholash me’yorlari bo‘yicha kelishmovchilikdan boshlanadi va jamoa ichidagi ishonchsizlikka olib keladi. Bu nizo to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘quvchi bilan munosabatlarga ta’sir qiladi: o‘qituvchi stressda bo‘lsa, darsdagi muloqot buziladi Ikkinchidan, o‘qituvchi va o‘quvchilar jamoasi o‘rtasidagi nizolar individual yoki guruhiy bo‘lib, baho, intizom va muloqot uslubidan kelib chiqadi. V.A.Suxomlinskiy ta’kidlaganidek, emotsional bog‘lanish yo‘qligi bu nizolarni kuchaytiradi. O‘qituvchi har bir o‘quvchi bilan individual ularning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, ular bilan do‘stona munosabatlar o‘rnatishi maqsadga muvofiqdir. Chunki, har bir o‘quvchi bola o‘ziga xos temperament va qiziqishlarga egadir. Uchinchidan, o‘qituvchilar va ota-onalar jamoasi o‘rtasidagi nizolar (yig‘ilish, telefon, ijtimoiy tarmoqlar orqali) o‘quvchi bahosi yoki tarbiya masalalarida yuzaga keladi. O‘zbekiston sharoitida oilaviy an’analar va maktab talablari o‘rtasidagi farq bu nizolarni yanada chuqurlashtiradi. Tizimli bog‘lanish shundaki: jamoa ichidagi nizo o‘quvchi bilan ziddiyatni keltirib chiqarsa, u ota-ona bilan munosabatlarni buzadi va butun tizimni beqarorlashtiradi. Har bir nizo sub’yekt- ob’yekt-dinamika strukturasiga ega bo‘lib, bir-biriga ta’sir qiladi.

Pedagogik nizolar tizimining sabablari va omillari tizimli ravishda uch asosiy darajada (ob’yektiv, sub’yektiv va tashqi) ko‘rib chiqiladi. Bu sabablar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bitta omil boshqa turdagi nizolarni keltirib chiqarishi va butun pedagogik tizimni zanjirsimon ravishda zaiflashtirishi mumkin. M.T.Axmedova va A.Ya.Antsupovning asarlarida ta’kidlanganidek, nizolar sabablari nafaqat alohida, balki o‘zaro ta’sir qiluvchi kompleks tizim sifatida tahlil qilinishi lozim. Ob’yektiv sabablar butun ta’lim tizimining tuzilishidan kelib chiqadi va har uch turdagi nizoga asos bo‘ladi. Bularga o‘quv dasturlarining og‘irligi va hajmining katta bo‘lishi, sinflardagi o‘quvchilar sonining ko‘pligi (30-40 nafar), vaqt yetishmasligi, moddiy-texnik resurslarning cheklanganligi (darsliklar, laboratoriyalar, raqamli

vositalar) va rahbariyatning yuqori yuklamasi kiradi. Masalan, o‘qituvchilar jamoasida metodik yuklama bo‘yicha kelishmovchilik ob’yektiv sabab sifatida o‘quvchi bilan darsdagi bahsni keltirib chiqaradi, keyin esa ota-ona bilan telefon orqali nizoga aylanadi. Belinskaya A.B. pedagogik konfliktologiyada bu sabablarni “tizimning ichki struktura ziddiyatlari” deb ataydi. Sub’yektiv sabablar shaxsiy-psixologik omillardan iborat bo‘lib, o‘qituvchining kasbiy va shaxsiy xususiyatlariga bog‘liq. Muloqot madaniyatining pastligi, emotsional charchoq, empatiya yetishmasligi, sabr-toqatning kamligi va professional tayyorgarlikning yetarli emasligi asosiy sub’yektiv omillardir. O‘quvchilar tomonidan esa yosh xususiyatlari (o‘smirlik davridagi o‘zini-o‘zi tasdiqlash istagi), ota-onalar tomonidan esa haddan tashqari talablar yoki tarbiya usullaridagi farqlar nizolarni kuchaytiradi. A.A.Xoliqov “Pedagogik mahorat” asarida ta’kidlaganidek, o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi yetarli bo‘lmasa, sub’yektiv sabablar ob’yektiv omillarni kuchaytirib, nizolar zanjirini hosil qiladi. Natijada bitta o‘qituvchining emotsional holati butun jamoa va oila bilan munosabatlarga ta’sir qiladi.Tashqi omillar pedagogik tizimni tashqaridan ta’sir qiladi va zamonaviy sharoitda tobora kuchaymoqda. Ijtimoiy tarmoqlar (Telegram, Instagram) orqali ota-onalar va o‘quvchilarning tez va emotsional munosabati, oilaviy muhitdagi iqtisodiy va psixologik muammolar, jamiyatdagi qadriyatlar o‘zgarishi (individualizmning kuchayishi), pandemiyadan keyingi stress va raqamli ta’limning yangi talablari shular jumlasidandir. O‘zbekistonda milliy mentalitet (oila va mahallaning hurmatga asoslangan tarbiyasi) bilan birga maktab talablari o‘rtasidagi farq qo‘shimcha tizimli omil hisoblanadi: masalan, ota-onalar an’anaviy “qattiq tarbiya”ni talab qilsa, maktab esa zamonaviy demokratik yondashuvni qo‘llaydi. Bu farq tashqi omil sifatida ichki va sub’yektiv sabablarni kuchaytirib, nizolarni yanada chuqurlashtiradi. Tizimli yondashuv oqibatlarni ham bog‘liq holda ko‘rsatadi: bitta nizo butun pedagogik tizimni zaiflashtiradi. O‘quv jarayonida motivatsiya pasayadi, o‘qituvchi obro‘si tushadi; psixologik jihatdan depressiya va charchoq kuchayadi; ijtimoiy jihatdan esa jamoa parchalanishi va oila bilan munosabatlar buzilishi kuzatiladi. Natijada ta’lim sifati pasayib, o‘quvchilarning shaxsiy rivoji to‘xtab qoladi. Bu oqibatlar o‘z navbatida yangi nizolarni keltirib chiqaradi va tizimni yopiq doiraga aylantiradi

O‘qituvchining pedagogik odobi, madaniyati va bilimi – nizolar tizimini barqarorlashtiruvchi markaziy integratsion vositadir. Ular alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq triadani tashkil etadi. Pedagogik odob (hurmat, adolat, sabr-toqat, konfidensiallik) tizimning “asosiy qoidasi” bo‘lib, har qanday nizoda “men-bayonot” usuli va aktiv tinglash orqali emotsional kuchlanishni pasaytiradi. Pedagogik madaniyat (empatiya, tolerantlik, o‘zini-o‘zi boshqarish) odobni amaliyotga aylantiradi. Sh.A.Amonashvili ta’kidlaganidek, bolaga bo‘lgan chinakam muhabbat nizolarni oldindan sezish va yumshatish imkonini beradi. Bu madaniyat o‘qituvchini oila va jamoa bilan uyg‘unlashtiradi. Pedagogik bilim esa nazariy asosni yaratadi: konfliktning bosqichlari, strategiyalari (hamkorlik, murosa) va preventiv usullarni o‘zlashtirish. M.T.Axmedova o‘quv qo‘llanmasida tavsiya etilganidek, sinf soati, mediatsiya va ota-onalar yig‘ilishlari texnologiyasi orqali nizolar tizimini boshqarish mumkin. I.A.Kurachkina va O.N.Shaxmatova ko‘rsatishicha, demokratik muloqot uslubi nizolarni 70–80 % kamaytiradi. Natijada bu triad tizimli ravishda har uch turdagi nizoga ta’sir qiladi: ichki jamoada ishonchni mustahkamlaydi, o‘quvchi bilan emotsional bog‘lanishni oshiradi, ota-ona bilan hamkorlikni rivojlantiradi.

XULOSA

Pedagogik nizolar alohida hodisa emas, balki o‘zaro bog‘liq tizimdir. Ularning oldini olish va hal qilishda o‘qituvchining pedagogik odobi, madaniyati va bilimi markaziy integratsion omil bo‘lib, nizolarni 70-80 % oldini olish imkonini beradi. O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki butun ta’lim tizimini barqarorlashtiruvchi yetakchi sifatida harakat qilishi kerak. Kelajak tadqiqotlarda raqamli konfliktlar va milliy xususiyatlar chuqurroq o‘rganilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Axmedova M.T. Pedagogik konfliktologiya. – T.: TDPU, 2014. – 180 b.
2. Belinskaya A.B. Pedagogicheskaya konfliktologiya. – M.: Yurayt, 2019. – 206 s.
3. Melnik N.B., Osipova M.V. Pedagogicheskaya konfliktologiya. – Ekaterinburg, 2007. – 212 s.
4. Suxomlinskiy V.A. Serdtse otdayu detyam. – M., 1985.
5. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. – T.: Iqtisod-moliya, 2011. – 420 b.
6. Kurachkina I.A., Shaxmatova O.N. Pedagogicheskaya konfliktologiya. – Ekaterinburg, 2013.
7. Antsupov A.Ya., Shipilov A.I. Konfliktologiya. – M.: Yuniti, 1999. – 551 s.
8. Xoliqov A.A. Yuqoridagi asar.
9. Belkin A.S. va boshq. Pedagogicheskaya konfliktologiya. – Ekaterinburg, 1995.
10. Axmedova M.T. Yuqoridagi asar.
11. Amonashvili Sh.A. Kak lyubit detey. – M., 2010.
12. Axmedova M.T. Yuqoridagi asar.
13. Kurachkina I.A., Shaxmatova O.N. Yuqoridagi asar.
14. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020).
15. O‘zbekiston Respublikasi O‘RQ-637-son 23.09.2020 y. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. // lex.uz/docs/-5013007.
16. O‘zbekiston Respublikasi O‘RQ-901-son 01.02.2024 y. “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi Qonun. // lex.uz/docs/-6786401.